

13 Οκτωβρίου 1904.

**Ο θάνατος του πρωτομάρτυρα του Μακεδονικού Αγώνα Παύλου Μελά
και η συμβολή του Φ. Σ. ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ στους εθνικούς αγώνες
για την απελευθέρωση της Μακεδονίας**

Επιμέλεια: Τηλέμαχος Ζυγόπουλος

Βιβλιοθήκη Φ. Σ. ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Η σημερινή επέτειος του ηρωικού θανάτου του πρωτομάρτυρα του Μακεδονικού Αγώνα Παύλου Μ. Μελά το 1904 στη Στάτιστα της Καστοριάς (*σημερινή ονομασία Μελάς*), είναι μια εξαιρετική ευκαιρία να θυμηθούμε τη συνεισφορά του «Παρνασσού» στον Αγώνα αυτόν, αλλά και γενικότερα στους εθνικούς αγώνες για τη Μακεδονία.

Από τα επιφανή μέλη της ελληνικής κοινωνίας που πύκνωσαν τις τάξεις του Συλλόγου μας, ορισμένα εξ αυτών διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην προετοιμασία και την υλοποίηση των εθνικών αγώνων για τη Μακεδονία και ειδικότερα, της γνωστότερης πτυχής του, το Μακεδονικό Αγώνα (1904-1908). Στο παρόν άρθρο θα αναφερθούμε σε ορισμένους εξ αυτών.

Στέφανος Ν. Δραγούμης (1842-1923)

Πηγή: Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών — Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

Ο Στέφανος Δραγούμης γεννήθηκε στις 14 Ιανουαρίου του 1842 στην Αθήνα, ωστόσο, είλκυε την καταγωγή του από το Βογατσικό του νομού Καστοριάς. Πατέρας του ήταν ο Νικόλαος Δραγούμης (1809-1879), πολιτικός (Υπουργός σε διάφορα υπουργεία επί Όθωνος) και λόγιος (συνιδρυτής — και διευθυντής — του γνωσμένου λογοτεχνικού περιοδικού «Πανδώρα») και μητέρα του η Ευφροσύνη Γεωργαντά (1818-1915), κόρη του μεγαλεμπόρου Στέφανου Γεωργαντά, από την Τραπεζούντα του Πόντου, η οποία αργότερα διακρίθηκε στον τομέα της ευποιίας (λ.χ. ήταν μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Αμαλείου Ορφανοτροφείου, μα και άλλων κοινωφελών οργανισμών).

Ολοκλήρωσε τις γυμνασιακές του σπουδές στο Παρίσι, όπου αργότερα σπούδασε Νομική. Με την επιστροφή του από τη γαλλική πρωτεύουσα ξεκίνησε την πορεία του στο δικαστικό σώμα (πρωτοδίκης, πρόεδρος πρωτοδικών, εφέτης). Σύντομα, εντάχθηκε στο στίβο της πολιτικής, μέσα από τις τάξεις του τρικουπικού κόμματος. Μάλιστα, χρημάτισε υπουργός Εξωτερικών αλλά και Εσωτερικών στις κυβερνήσεις του κορυφαίου Έλληνα πολιτικού. Εν τω μεταξύ, είχε ήδη ενταχθεί στις τάξεις του Φιλολογικού Συλλόγου «Παρνασσός» (1875). Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι το πρώτο άρθρο για τον «Παρνασσό» που δημοσιεύτηκε στον Τύπο, φέρει την υπογραφή του πατέρα του Στέφανου Δραγούμη Νικολάου (δημοσιεύτηκε στην προαναφερθείσα «Πανδώρα», τεύχος 453, 1 Φεβρουαρίου 1869).

Μετά το θάνατο του Χαριλάου Τρικούπη, συνέχισε την πολιτική του σταδιοδρομία, γενόμενος για σύντομο χρονικό διάστημα (1906-1908) αρχηγός της δυναμικής και μεταρρυθμιστικής «Ομάδος των Ιαπώνων» (Γούναρης, Ρέπουλης, Πρωτοπαπαδάκης, Βοζίκη).

Τον Ιανουάριο του 1910 ανέλαβε την πρωθυπουργία, την οποία διατήρησε μέχρι τις αρχές Οκτωβρίου του ιδίου έτους· διάδοχός του ήταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Ο Δραγούμης υπηρέτησε σε διάφορα αξιώματα στις πρώτες κυβερνήσεις του επιφανούς Κρητός πολιτικού —ας αναφέρουμε ενδεικτικά ότι διορίστηκε ως ο πρώτος Γενικός Διοικητής Κρήτης τον Οκτώβριο του 1912, με την έκρηξη του Α' Βαλκανικού Πολέμου καθώς και Γενικός Διοικητής Μακεδονίας από τον Ιούνιο έως το Σεπτέμβριο του 1913 (όταν και διαφώνησε με την παραχώρηση εκπαιδευτικών και εκκλησιαστικών προνομίων στους Βλάχους της Ελλάδος, η οποία συμφωνήθηκε μεταξύ του Έλληνα και του Ρουμάνου Πρωθυπουργού — Βενιζέλου και Mairescu αντιστοίχως — στα πλαίσια των συζητήσεων που απέληξαν στην υπογραφή της Συνθήκης του Βουκουρεστίου στις 28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1913 με το οποίο έληξε ο Β' Βαλκανικός Πόλεμος, προκειμένου η Ρουμανία να

υποστηρίζει τις ελληνικές θέσεις στα άλλα ζητήματα). Η τελευταία του εκλογική επιτυχία ήταν η ανάδειξή του ως βουλευτή Θεσσαλονίκης στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1920.

Πλην του «Παρνασσού», υπήρξε μέλος της «Αρχαιολογικής Εταιρείας», της Επιτροπής των Ζαπείων -Ολυμπίων καθώς και άλλων συλλόγων. Συνέγραψε πλήθος βιβλίων και άρθρων (ενδεικτικά: *Χρονικόν του Μωρέως: τοπωνυμικά-τοπογραφικά- ιστορικά*, 1921), *Επανόρθωσις του διαγράμματος της πρώτης εκ Νικαίας στρατείας του Έλληνος Αυτοκράτορος Θεοδοσίου του Β΄, 1911*, *Ερεχθείς-Αθηνά, 1910*).

Μολονότι οι γονείς του είχαν γεννηθεί στην Κωνσταντινούπολη, όπως ήδη αναφέρθηκε, η οικογένεια Δραγούμη καταγόταν, από τη Μακεδονία. Ως εκ τούτου ο Δραγούμης είχε ιδιαίτερη ευαισθησία για τα ζητήματα που άπτονταν της περιοχής. Από πολύ νωρίς (1878) συμμετείχε ενεργά στην «*Εν Αθήναις Μακεδονική Επιτροπή*» διαδραματίζοντας συντονιστικό ρόλο στις πολιτικές ενέργειες που στόχο είχαν τόσο την προετοιμασία όσο και τη διεξαγωγή του «Μακεδονικού Αγώνα» (1904-1908), δηλαδή της ένοπλης ελληνικής απάντησης στις επίσης ένοπλες βουλγαρικές ενέργειες στη Μακεδονία, κατά τη διάρκεια των τελευταίων χρόνων της οθωμανικής κυριαρχίας στην περιοχή.

Ο ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1877 — ο ενδέκατος ρωσοτουρκικός πόλεμος στην ιστορία — (Απρίλιος 1877-Φεβρουάριος 1878) είχε φέρει δυναμικά στο προσκήνιο το ζήτημα της Μακεδονίας. Στις 19 Φεβρουαρίου/3 Μαρτίου 1878 στον Άγιο Στέφανο (σημερινό Yeşilköy), 7 χιλιόμετρα δυτικά του κέντρου της Κωνσταντινούπολης, υπογράφηκε μεταξύ των εμπολέμων Συνθήκη ειρήνης που μετέβαλε άρδην την κατάσταση στα Βαλκάνια. Μεταξύ άλλων, προέβλεπε τη δημιουργία «Μεγάλης Βουλγαρίας» επί ζημιά των ελληνικών συμφερόντων στην περιοχή.

Με **πορτοκαλί** χρώμα σημειώνεται η έκταση της αυτόνομης Βουλγαρίας, όπως προβλεπόταν από τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου. Η ζημία των ελληνικών εθνικών συμφερόντων είναι προφανέστατη.

Οι έντονες αντιδράσεις των υπολοίπων ευρωπαϊκών Μεγάλων Δυνάμεων — πρωτίστως της Μεγάλης Βρετανίας και της Αυστροουγγαρίας — οδήγησαν σε αναθεώρηση της Συνθήκης, με την υπογραφή της Συνθήκης του Βερολίνου (1/13 Ιουλίου 1878).

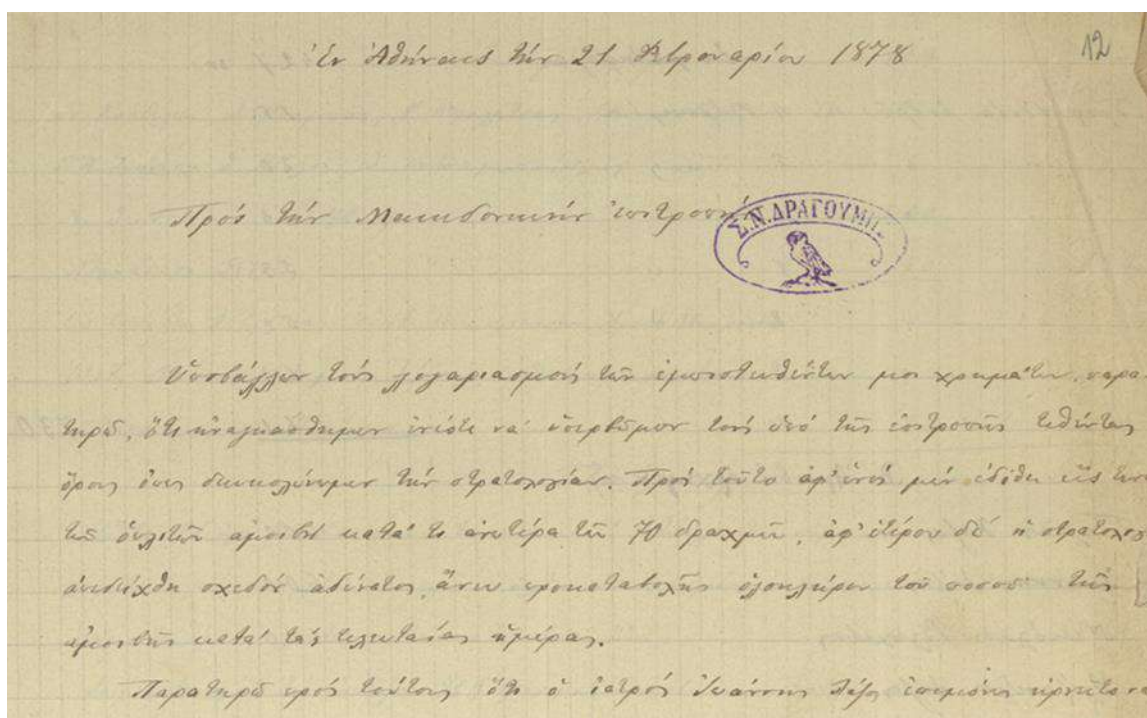
Η «*Εν Αθήναις Μακεδονική Επιτροπή*» ιδρύθηκε τον Ιανουάριο του 1878. Πρόεδρός της ανέλαβε ο καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Ιωάννης Πανταζίδης (1827-1900) από το Κρούσεβο της Μακεδονίας — ο οποίος ήταν μέλος του «Παρνασσού» — . Άλλα επιφανή της μέλη ήταν: ο στρατιωτικός γιατρός Γεώργιος Παπαζήσης (1833-1895) από το Βελβεντό της Κοζάνης, ο πανεπιστημιακός καθηγητής Νικόλαος Χαλκιάπουλος από τη Νέα Πέλλα και νομικός Λεωνίδας Πασχάλης. Ωστόσο, οι πηγές συμφωνούν στο ότι ιθύνων νους της *Μακεδονικής Εταιρείας* ήταν ο Στέφανος Ν. Δραγούμης, ο οποίος είχε το ρόλο του Ταμία. Το ελληνικό κράτος ήταν πολύ διστακτικό και προσεκτικό, αναγκασμένο να τηρήσει

αυτήν την εφεκτική στάση εξ αιτίας της προφανούς αδυναμίας του. Ωστόσο, η Εταιρεία, υποδαύλιζε την έναρξη εξεγέρσεων από τον ελληνικό πληθυσμό στις νότιες περιοχές της Μακεδονίας, προκειμένου να τεθούν επί τάπητος οι ελληνικές εθνικές διεκδικήσεις στην περιοχή· έτσι, στα μέσα Φεβρουαρίου του 1878 ξέσπασε ένοπλη εξέγερση των Ελλήνων στο Λιτόχωρο της Πιερίας υπό τον Κοσμά Δουμπιώτη (1826-1922) και τον Επίσκοπο Κίτρους Νικόλαο (Λούση, 1840-1882), — η οποία διήρκεσε μέχρι τον Απρίλιο του ίδιου έτους — και, παράλληλα στο Βούρινο της δυτικής Μακεδονίας, τις οποίες στήριζαν παντοιοτρόπως τα μέλη της Επιτροπής, μέσω της στρατολόγησης και αποστολής εθελοντών μαχητών, χρημάτων και οπλισμού. Οι εξεγέρσεις αυτές (όπως άλλωστε και η ελληνική εξέγερση στην Ήπειρο που σημειώθηκε την ίδια χρονική περίοδο) είχαν στόχο να λειτουργήσουν βοηθητικά στην επέλαση του επίσημου ελληνικού στρατού στη Θεσσαλία. Ωστόσο, η αναβλητικότητα της ελληνικής κυβέρνησης (με επί κεφαλής της τον Αλέξανδρο Κουμουνδούρο) είχε ως αποτέλεσμα, η εισβολή να αργοπορήσει (ο ρωσοτουρκικός πόλεμος έληξε μόλις δέκα ημέρες μετά την εισβολή του στρατού μας στη Θεσσαλία) και, συνεπώς, η ίδια η ελληνική κυβέρνηση να ανακαλέσει το στρατό μας στο ελληνικό έδαφος, λίγες ημέρες αφ' ότου τον είχε διατάξει να προελάσει.

Από τα αρχεία της Μακεδονικής Επιτροπής

Πηγή: Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών — Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.

https://www.ascsa.edu.gr/uploads/media/StephanosDragoumis_Box_196_Folder_01_documents_001-100.pdf

Για άδεια δημοσίευσης (άρθρο 3, Νόμος 2121/1993), όπως και για κάθε άλλη πληροφορία σε σχέση με το Αρχείο Στεφάνου Δραγούμη, οι ενδιαφερόμενοι θα πρέπει να απευθύνονται στο Τμήμα Αρχείων της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα.

Πρέπει οπωσδήποτε να αναφερθεί ότι η Μακεδονική Επιτροπή ενήργησε κατ' ουσίαν ως εντολοδόχος μιας άλλης οργανώσεως, της Κεντρικής Επιτροπής των Μακεδονικών Συλλόγων και Αδελφοτήτων Αμόνης, της οποίας επί κεφαλής ήταν ο λόγιος και πολιτικός Παύλος Καλλιγιάς (1814-1896) και στην οποία λάμβαναν μέρος εξέχοντα μέλη της ηγεσίας της Μακεδονικής Επιτροπής όπως ο Στέφανος Δραγούμης και ο Λεωνίδας Πασχάλης. Αξιοσημείωτο είναι πως μέλος της Κεντρικής Επιτροπής υπήρξε και έτερο μέλος του «Παρνασσού», ο έμπορος και πολιτικός Μιχαήλ Γ. Μελάς (1833-1897), πατέρας του πρωτεργάτη του

Μακεδονικού Αγώνα Παύλου Μ. Μελά (1870-1904). Ο Μιχαήλ Γ. Μελάς προστέθηκε στις τάξεις των μελών του «Παρνασσού» το 1875, αργότερα δε κατέλαβε τη θέση του προέδρου του Καλλιτεχνικού Τμήματος του Συλλόγου.

Μιχαήλ Γ. Μελάς (1833-1897)

Ακόμα όμως και ο εθνομάρτυρας Παύλος Μ. Μελάς υπήρξε «Παρνασσίδευσ», αφού εντάχθηκε στο Σύλλογο την περίοδο 1895-1896.

Και ένας ακόμα Δραγούμης, ο Εμμανουήλ (1850-1917, *πρώτος εξάδελφος του Στεφάνου*) ήταν εταίρος του «Παρνασσού», χρημάτισε μάλιστα και Πρόεδρος του Συλλόγου τη διετία 1878-1880. Συνάμα, ο Λέανδρος Δόσιος (1847-1883), υφηγητής Χημείας στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας, υπήρξε μέλος τόσο της *Μακεδονικής Επιτροπής* — και άλλων μακεδονικών Συλλόγων και Αδελφοτήτων — όσο και του Φιλολογικού Συλλόγου «Παρνασσός». Αξίζει, τέλος, να αναφερθεί το όνομα του Αριστείδη Δόσιου (1844-1881), Διευθυντή της Ναυτικής Τραπέζης, που δραστηριοποιήθηκε τόσο στον «Παρνασσό» όσο και σε διάφορους Μακεδονικούς Συλλόγους του 19ου αιώνας.

Θα πρέπει να τονιστεί ότι ο «Παρνασσός» επέδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη Μακεδονία και τον Ελληνισμό της περιοχής· αναφερόμαστε σε συγκεκριμένες δράσεις του Συλλόγου και όχι των μεμονωμένων μελών του. Σ' αυτές εντάσσεται η ίδρυση παραρτήματος της Σχολής των Απόρων Παίδων στην πόλη της Θεσσαλονίκης, ήδη το σχολικό έτος 1913-1914 — με την οικονομική αρωγή της ελληνικής κυβέρνησης — , στη διοργάνωση φιλολογικής εσπερίδας «*υπέρ των χηρών και ορφανών των εν Μακεδονία δολοφονημένων Ελλήνων*» στις 30 Οκτωβρίου 1904, κατά την οποία ο συνιδρυτής «Παρνασσού» Σπυρίδων Π. Λάμπρος (1851-1919), Καθηγητής Ιστορίας και τότε Πρύτανης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου εκφώνησε λόγο, ενώ ο ποιητής Γεώργιος Σουρής (1853-1919) απήγγειλε ποιήματα, της οποίας οι εισπράξεις υπερέβησαν τις 1.770 δραχμές. Τέλος, δε θα πρέπει να παραλειφθεί η αναφορά σε σειρά διαλέξεων περί Μακεδονίας που δόθηκαν στον «Παρνασσό», τόσο από ιστορικής και εθνολογικής απόψεως, όσο και για το «δέον γενέσθαι» οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στον «Παρνασσό». Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός της ίδρυσης του «*Εν Αθήναις Μακεδονικού Συλλόγου*», το Σεπτέμβριο του 1875 στο μέγαρο του Φιλολογικού Συλλόγου «Παρνασσός». Ο *Μακεδονικός Σύλλογος* είχε ως στόχο τη δημιουργία επιτροπών για τη συλλογή στοιχείων εκπαιδευτικού, κοινωνικού, γεωγραφικού και εθνικού περιεχομένου για τη Μακεδονία.

Αξιοσημείωτο, τέλος, είναι και το Διεθνές Συνέδριο «*Ο Βόρειος Ελληνισμός*» που διοργανώθηκε από τον «Παρνασσό» το Δεκέμβριο του 1992, στο οποίο πραγματοποιήθηκαν ογδόντα περίπου ανακοινώσεις Ελλήνων και ξένων επιστημόνων για την ιστορία και τον πολιτισμό της Μακεδονίας (κατά κύριο λόγο) και της Θράκης, τα Πρακτικά του οποίου δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό «Παρνασσός» της επόμενης χρονιάς (1993). Το Συνέδριο διοργανώθηκε επί Προεδρίας του διακεκριμένου Καθηγητή της Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών Νικολάου Λιβαδάρα (1933-1999).

Το ενδιαφέρον του «Παρνασσού» για τη Μακεδονία εξακολουθεί να παραμένει αμείωτο, μέχρι σήμερα, καθώς ο Σύλλογος εμπνέεται από τη λαμπρή του παράδοση και την ιστορία του.

Πηγές:

Κωνσταντίνος Βοβολίνης «*Το χρονικόν του Παρνασσού*», Αθήναι, Φιλολογικός Σύλλογος «Παρνασσός», 1951

Ελευθερία Κατσιώτη «*Ο μακεδονικός κύκλος των Αθηνών από το Συνέδριο του Βερολίνου έως του Βαλκανικού Πολέμου*» (Διδακτορική Διατριβή), 2020

Ευάγγελος Κωφός «*Η Επανάστασις της Μακεδονίας κατά το 1878: ανέκδοτα προξενικά έγγραφα μετά συντόμου ιστορικής επισκοπήσεως*», Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 1966

Ιωάννης Στ. Νοτάρης (επιμέλεια) «*Ανέκδοτα έγγραφα για την επανάστασι [sic] του 1878 στη Μακεδονία*», Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου 1969, σσ. 30-37

Φάρος Γνώσης (<https://fgnosis.gr/>)

https://www.fgnosis.gr/istorika/145-1821/5957-19-1878?utm_source=chatgpt.com